

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ

ТЕХНОЛОГІЇ АРТ-ТЕРАПІЇ В РОБОТІ ПСИХОЛОГА

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Схвалено на засіданні кафедри педагогіки та психології освітньої діяльності

Протокол № ____ від « ____ » _____ 2012 р.

Завідувач кафедри

_____ к. психол. н., доц. Губа Н.О.

Запоріжжя
2012

ВСТУП

Одним із пріоритетних напрямів розвитку психологічної науки та практики на етапі її становлення в умовах сучасного українського суспільства є підготовка кваліфікованих фахівців – практичних психологів. Професійна підготовка спеціалістів цієї галузі у вищих навчальних закладах має відповідати вимогам сучасних соціально-економічних змін. Вона являє собою цілісний навчально-пізнавальний процес, важливою особливістю якого є поєднання оволодіння фаховими знаннями та вміннями із формуванням необхідних особистісних якостей майбутніх працівників.

Це зумовлено тим, що сучасний фахівець має бути не лише професійно підготовленим до майбутньої діяльності, а й уміти самостійно орієнтуватися в новому потоці знань та передових технологій, творчо підходити до вирішення професійних завдань, мати гнучке, динамічне, позбавлене стереотипів мислення.

Програма з курсу Технології арт-терапії в роботі психолога відповідає навчальним планам професійної підготовки психолога. Курс має інтеграційний та аналітичний характер, оскільки спирається на цілий комплекс інших дисциплін, що входять до системи підготовки спеціаліста з психології. Вивчення курсу дає можливість познайомити студентів із теоретичними основами арт-терапевтичних технологій та сформуванню вміння й навички використання арт-терапевтичних методик і технік у професійній психологічній діяльності.

Курс Технології арт-терапії в роботі психолога розрахований на студентів напряму підготовки психологія 4 курсу денного відділення і складається із двох навчальних модулів.

Мета курсу: ознайомлення студентів із арт-терапією як напрямом сучасної психологічної науки та практики.

Завдання курсу:

- 1) надати студентам знання про історію формування, зміст, структуру та функції арт-терапії;
- 2) сформувати в майбутніх фахівців уміння використовувати арт-терапевтичні методики й техніки в роботі з клієнтами;
- 3) сприяти розвитку індивідуальних і професійних якостей, необхідних як для ефективного виконання професійних обов'язків, так і для всебічного розвитку особистості майбутнього фахівця.

Реалізація окреслених завдань у процесі вивчення курсу Технології арт-терапії в роботі психолога дозволить студентам

знати: поняття й історію виникнення арт-терапії, структуру та функції арт-терапії, сфери застосування арт-терапії, особливості організації групової та індивідуальної арт-терапевтичної роботи, специфіку застосування арт-терапії в роботі з різними категоріями клієнтів, види та форми арт-терапії, вимоги до аналізу продуктів арт-терапевтичної діяльності.

вміти: обґрунтовувати доцільність застосування арт-терапії для вирішення конкретного психологічного завдання; оцінювати ресурсні

можливості клієнта та оптимально задіяти й розвивати його творчий потенціал за допомогою арт-терапії; застосовувати арт-терапевтичні методики й техніки для самодіагностики та саморегуляції; кваліфіковано й методично правильно користуватися арт-терапевтичним інструментарієм.

засвоїти основні поняття курсу: терапія, арт-терапія, ізотерапія, музикотерапія, казкотерапія, танцювально-рухова терапія, ігрова терапія, фототерапія, візуалізація, уява, творчість, інсталяція, колаж, мандала, сублімація, художня експресія, фасилітуюче середовище, метафора, корекція, розвиток, діагностика, клієнт, ресурсний потенціал, «внутрішня дитина».

Курс Технології арт-терапії в роботі психолога розроблено на основних теоретичних положеннях психологічної науки і ґрунтується на системі пов'язаних між собою дисциплін, а саме: Загальна психологія, Практикум із загальної психології, Вікова психологія, Основи психотерапії, Психодіагностика, Психологічні проблеми сімейного виховання, Психологія особистості, Психологічні проблеми спілкування та ін.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Реформування системи освіти на всіх її рівнях вимагає поступової та цілеспрямованої модернізації й оптимізації навчального процесу. У контексті переходу до кредитно-модульної системи освіти у вищому навчальному закладі особлива увага приділяється організації *самостійної роботи* студентів, формуванню в них уміння орієнтуватися в потоці інформації, що безперервно оновлюється, підвищувати свою професійну кваліфікацію.

У процесі оволодіння курсом «Технології арт-терапії в роботі психолога» значна увага приділяється самостійній роботі майбутніх фахівців, що передбачає розвиток у них здатності самостійно контролювати, регулювати та корегувати своє навчання і особистісний та професійний розвиток. Роль викладача при цьому полягає в мотивуванні та формуванні вмінь самоконтролю, саморегуляції та самокорекції. У цьому випадку навіть без зовнішнього контролю з боку викладача пізнавальна діяльність студента буде відбуватися не стихійно, а цілеспрямовано з урахуванням його потреб та можливостей.

Пізнавальна самостійність тісно пов'язана з поняттям пізнавальної активності студентів. Ми розділяємо погляди Г. Локаревої щодо розуміння активності у процесі навчання як загальної необхідної характеристики пізнавального процесу. Зміст поняття пізнавальної активності визначається прагненням та інтересом особистості до навчальної діяльності. Під поняттям пізнавальної самостійності ми маємо на увазі здатність студента самостійно мислити, мати власну точку зору, знаходити власні способи вирішення навчальних завдань тощо.

Слід зазначити, що активність у пошуку та засвоєнні нових знань, формуванні вмінь і навичок може виявлятися на трьох рівнях. Перший рівень – активність відтворення – передбачає прагнення студента зрозуміти, запам'ятати та відтворити необхідні знання, оволодіти здатністю діяти за зразком. На

другому рівні – активності в інтерпретації – на перше місце висувається прагнення студента зрозуміти сенс знань, якими він оволодіває, встановити певні зв'язки з уже засвоєними, професійно необхідними знаннями, оволодіти способами самостійного застосування отриманих знань на практиці в умовах, що змінюються. Третій рівень – творчої активності – передбачає інтенсивний прояв пізнавальних інтересів і прагнення студента до оволодіння необхідними знаннями, самостійний творчий пошук шляхів вирішення завдань.

У процесі професійної підготовки майбутніх психологів можна виділити три етапи організації самостійної роботи студентів: мотивація студентів до виконання самостійної роботи; власне самостійна робота; поточний і підсумковий контроль за виконанням. Успішне виконання самостійної роботи студентами передбачає якомога більш повне забезпечення їх усіма необхідними ресурсами: інформаційними (банки індивідуальних завдань, додаткова література та ін); методичними матеріалами (вказівки, керівництво, методичні рекомендації); контролюючими матеріалами; часовими ресурсами; консультаціями; можливістю вибору завдань для самостійного виконання; можливістю обговорення теоретичних і практичних результатів самостійної роботи студентів у групі.

У процесі професійної підготовки в рамках курсу «Технології арт-терапії в роботі психолога» студенти можуть залучаються до таких форм самостійної роботи:

- 1) самостійна робота під час основних аудиторних занять;
- 2) позааудиторна самостійна робота (при виконанні домашніх завдань, проведенні дослідної роботи, опрацювання основної та додаткової літератури). Цей вид самостійної роботи передбачає найбільш повну реалізацію творчого потенціалу студентів у рамках самостійної організації професійної діяльності.

Самостійна робота під час основних аудиторних занять реалізується у вигляді виконання індивідуальних та групових завдань у рамках лекційного чи практичного заняття. До цих завдань, зокрема, можна віднести написання анотації до статті, обговорення відповіді на проблемне запитання у міні-групах, виконання колажу, конспектування наукової літератури тощо.

Позааудиторна самостійна робота може виконуватися студентами індивідуально чи в міні-групах. Це основний вид самостійної роботи студентів у рамках вивчення курсу, який включає такі різновиди: самостійна підготовка до практичного заняття (перегляд конспекту лекції, опрацювання наукової літератури, написання конспекту, виконання додаткових творчих завдань тощо), виконання індивідуального завдання, підготовка до заліку (робота з конспектом та науковою літературою, створення опорних схем, тез відповідей тощо).

Розглянемо детальніше зміст самостійної роботи з дисципліни, який включає такі види варіативної самостійної роботи (аудиторної та позааудиторної):

1. Підготовка до практичних занять. Самостійне вивчення окремих тем (питань) курсу.

2. Самостійне опрацювання періодичних видань (перелік літератури міститься в робочій програмі) та реферування статті (із попереднім погодженням теми статті).
3. Створення кросворду на одну з тем лекційних чи практичних занять.
4. Створення опорного плану-конспекту на одну з тем лекцій.
5. Створення презентації (із обов'язковим погодженням теми презентації).
6. Есе.
7. Підготовка до заліку.

Розкриємо детальніше зміст кожного з цих видів самостійної роботи та алгоритм виконання.

1. При підготовці до практичного заняття слід готувати розгорнені відповіді на кожне запитання, які повинні включати:

- визначення відповідних понять, які вивчаються в рамках досліджуваної проблеми;
- характеристику властивостей досліджуваних явищ, розкриття їх закономірностей, їх класифікацію (типологію) тощо;
- посилання на рекомендовані до теми джерела (цитати з них).

Індивідуальний спосіб підготовки (написання повного тексту відповіді, складання плану (розгорнутого чи стислого) або формулювання тез відповіді тощо) обирається кожним студентом самостійно.

Для отримання додаткових балів студент може підготувати рукописний конспект практичного заняття, який оцінюється за 5-ти бальною шкалою і має відповідати таким вимогам:

- висвітлення усіх питань (у письмовому вигляді від руки);
- виділення та пояснення базових понять;
- детальність та точність відповіді на кожне питання (використання схем, таблиць, малюнків тощо);
- посилання на використані літературні джерела;
- висловлення власного ставлення до питань, що висвітлюються, або формулювання висновків.

При підготовці до практичного заняття слід навчитися знаходити та відбирати з різноманітних джерел таку інформацію, котра стосується необхідних для вивчення запитань, і систематизувати її відповідно до кожного. Необхідно активно використовувати різноманітні словники, енциклопедії, аби не залишити без уваги жодного незрозумілого терміна, який зустрічається у джерелах, оскільки незрозумілий термін – це незрозуміла до кінця книга (стаття).

2. Самостійне опрацювання періодичних видань (перелік літератури міститься в робочій програмі) та реферування статті на психологічну тематику (із попереднім погодженням теми статті).

Вимоги до реферування:

- подати основні визначення;
- виділити та проаналізувати розділи статті;
- надати загальну характеристику прочитаної статті;

- зробити висновок.

Можливе виконання як в аудиторній, так і в позааудиторній роботі.

3. Створення кросворду на одну з тем лекційних чи практичних занять. Кросворд має містити не менше 10 слів, які б стосувалися досліджуваної проблеми.

4. Створення опорного плану-конспекту на одну з тем лекцій. Особливістю плану-конспекту у порівнянні зі звичайним конспектом є те, що він має складатися виключно зі схем, таблиць, малюнків тощо. Можливе виконання як в аудиторній, так і в позааудиторній роботі.

5. Створення презентації (з обов'язковим погодженням теми презентації).

Вимоги до презентації:

- доцільне використання схем, таблиць, графіків, малюнків тощо (відповідно до теми);
- вільне володіння матеріалом, викладеним в презентації (здатність відповісти на запитання за презентацією, пояснити базові поняття);
- наявність висновків;
- посилання на літературні джерела.

6. Есе. Есе може виконуватися в аудиторній чи позааудиторній роботі. Есе має складатися з орієнтовно 300 слів і містити власні думки щодо певної проблематики. При підготовці до написання есе студенти мають використовувати наукову літературу, в якій би були представлені різні погляди на досліджувану проблему.

7. Підготовка до заліку.

Теми для виконання самостійної роботи

Тема 1. Особливості використання ізотерапії в роботі психолога.

Тема 2. Теорія та практика казкотерапії.

Тема 3. Специфіка застосування музикотерапії.

Тема 4. Танцювально-рухова терапія (ТРТ) в роботі психолога.

Тема 5. Творчий потенціал арт-терапії.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАВДАННЯ

1. Створення професійного психологічного портрету арт-терапевта – 20 балів. Робота передбачає можливість індивідуального чи групового виконання (у групах із 2–3 осіб) і складається з таких частин.

- 1) Визначення обов'язкових компонентів «портрету»: професійно-діяльнісного (наявність необхідних знань і здібностей, сформованість професійних умінь і навичок); індивідуально-особистісного (сформованість особистісних якостей, психічних процесів тощо, необхідних для ефективного виконання професійних функцій) – 7 балів
- 2) Створення колажу, його описання (у вигляді есе). Поняття «колаж» походить від французького слова «наклеювати» і представляє собою техніку приклеювання на певну поверхню різноманітних матеріалів (вирізок із газет і журналів, кольорового паперу, фотографій, листівок тощо) – 5 балів.
- 3) Самоаналіз за визначеними компонентами із використанням психодіагностичних методик (орієнтовно 5–7 методик) – 5 балів.
- 4) Представлення «портрету» в аудиторії – 3 бали.

2. Дослідження особистості (групи) за допомогою арт-терапевтичних методик і технік («Карта казкової країни», «Людина – Людина під дощем – Дощ у казковій країні» тощо) – 20 балів.

Дослідження має складатися з таких частин:

- постановка цілей та завдань роботи – 3 бали;
- підбір необхідної арт-терапевтичної методики з урахуванням мети та завдань роботи – 3 бали;
- проведення методики – 5 балів;
- аналіз отриманих результатів – 6 балів;
- визначення труднощів, які виникали при виконанні завдання – 3 бали.

3. Розробка арт-терапевтичної програми роботи з певною категорією клієнтів. При розробці програми слід використовувати існуючі та / або розроблені самостійно арт-терапевтичні методики та техніки – 20 балів.

Програма має складатися із таких частин:

- вибір проблематики та групи клієнтів, на роботу з якими спрямована програма – 3 бали;
- постановка цілей та завдань роботи – 3 бали;
- підбір необхідних арт-терапевтичних методик з урахуванням мети та завдань роботи – 3 бали;
- розробка орієнтовного плану роботи з клієнтом чи групою – 5 балів;
- аналіз отриманих результатів та прогнозування ефективності її використання у роботі з клієнтом чи групою – 3 бали;
- визначення труднощів, які виникали при створенні програми – 3 бали.

ФОРМИ Й МЕТОДИ КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

У процесі вивчення дисципліни контроль за виконанням самостійної роботи здійснюється в таких формах:

1. Поточний контроль: поточний контроль здійснюється під час практичних занять з метою перевірки рівня підготовки студентів з кожної теми навчальної дисципліни. Він може здійснюватися шляхом усного чи письмового опитування, проведення вільної дискусії, виступу-презентації, розв'язання тестових завдань тощо (див. табл.1).

Таблиця 1

Критерії оцінювання виконаної самостійної роботи

	Критерії та показники оцінки навчально-пізнавальної діяльності студентів	Кількість балів	Загальна кількість балів
Виступ на практичному занятті	➤ вільне володіння матеріалом, його переказ	1	5 балів
	➤ пояснення головних понять, наведення прикладів	1	
	➤ взаємодія з аудиторією, вміння ставити питання (питання проблемного характеру, на роздум, на кмітливість)	1	
	➤ використання наочності (роздаткових матеріалів, малювання на дошці, плакати)	1	
	➤ вміння робити висновки	1	
Доповнення на практичному занятті	➤ вільне володіння матеріалом, його переказ	1	5 балів
	➤ пояснення головних понять, наведення прикладів	1	
	➤ взаємодія з аудиторією, вміння ставити питання (питання проблемного характеру, на роздум, на кмітливість)	1	
	➤ вміння робити висновки	1	
	➤ використання матеріалів додаткової літератури, їх аналіз та рекомендація студентам	1	
Виступ-презентація на практичному занятті	1. висвітлення усіх питань	1	7 балів
	2. вільне володіння матеріалом, його переказ	1	
	3. схематичність побудови відповіді на кожне питання.	1	
	4. посилання на літературу	1	
	5. вираження власного ставлення до питань, що висвітлюються	1	
	6. доцільність використаних фотографій та малюнків	1	
	7. взаємодія з аудиторією, вміння ставити питання (питання проблемного характеру, на роздум, на кмітливість)	1	
Робота на практичному занятті	Групова або індивідуальна робота на практичному занятті оцінюється в залежності від змісту завдання	0-5	5 балів

Самостійна робота (конспект)	➤ висвітлення усіх питань (у письмовому вигляді від руки)	1	5 балів
	➤ виділення та пояснення базових понять	1	
	➤ детальність відповіді на кожне питання	1	
	➤ посилання на літературу	1	
	➤ висловлення власного ставлення до питань, що висвітлюються, або формулювання висновків.	1	

2. Підсумковий контроль: підсумковий контроль проводиться з метою оцінки результатів навчання студентів за семестр: протягом семестру – модульний контроль; семестровий – у формі заліку.

3. Контроль залишкових знань проводиться в наступному семестрі у формі ректорських контрольних робіт за спеціальним завданням для.

ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Арт-терапия / [ред. и сост. А.И.Копытин]. – СПб. : Речь, 2001. – 150 с.
2. Бурно М.Е. Терапия творческим самовыражением / Бурно М.Е. – М. : Академический проект, 1999. – 364 с.
3. Вачков И.В. Арт-терапия. Развитие самопознания через психологическую сказку / Вачков И.В. – М. : Ось-89, 2007. – 144 с.
4. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала» / [ред. А.И.Копытин]. СПб. : Речь, 2002. – 144 с.
5. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Путь к волшебству, Теория и практика сказкотерапии / Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. – СПб. : Златоуст, 1998. – 300 с.
6. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе / Киселева М.В. – СПб. : Речь, 2007. – 336 с.
7. Кокоренко В.Л. Арт-технологии в подготовке специалистов помогающих профессий / Кокоренко В.Л. – СПб. : Речь, 2005. – 112 с.
8. Копытин А.И. Теория и практика арт-терапии / Копытин А.И. – СПб. : Речь, 2003. – 256 с.
9. Копытин А.И. Системная арт-терапия / Копытин А.И. – СПб. : Питер, 2001. – 216 с.
10. Короп И. Законы Радости. Исцеление словом и музыкой / Короп И. – М. : Открытый Мир, 2008. – 56 с.
11. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика / Лебедева Л.Д. – СПб. : Речь, 2003. – 254 с.
12. Остер Дж. Рисунок в психотерапии / Дж. Остер, П. Гоулд. – М. : Генезис, 2000. – 192 с.
13. Практикум по арт-терапии / [ред. А.И.Копытин]. – СПб. : Питер, 2001. – 448 с.
14. Пурнис Н.Е. Арт-терапия. Аспекты трансперсональной психологии / Пурнис Н.Е. – СПб. : Речь, 2008. – 224 с.
15. Сусанина И. Введение в арт-терапию / Сусанина И. – М. : Когито-Центр, 2007. – 95 с.

Додаткова:

1. Будза А. Арт-терапия: Йога внутреннего художника / Будза А. – М. : Феникс, 2006. – 317 с.
2. Дрешер Ю.Н. Библиотерапия, теория и практика: учебное пособие / Дрешер Ю.Н. – М. : Профессия, 2007. – 272 с.
3. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Психодиагностика через рисунок в сказкотерапии / Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева, Д.Б. Кудзилов. – СПб. : Речь, 2006. – 144 с.
4. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Психотерапия зависимостей: метод арт-терапии / Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. – СПб. : Речь, 2002. – 224 с.
5. Киселева М.В. Арт-терапия в работе с детьми / Киселева М.В. – СПб. : Речь, 2008. – 160 с.
6. Копытин А.И. Арт-терапия детей и подростков / А.И. Копытин, Е.Е. Свистовская. – М. : Когито-Центр, 2007. – 197 с.
7. Копытин А.И. Тест "Нарисуй историю" / Копытин А.И. – СПб. : Речь, 2003. – 80 с.
8. Королева З. Говорящий рисунок: 100 графических тестов / Королева З. – Екатеринбург : У-Фактория, 2006. – 304 с.
9. Короткова Л.Д. Сказкотерапия для дошкольников и младшего школьного возраста / Короткова Л.Д. – СПб. : Речь, 2001. – 225 с.
10. Кузьмина Е. Р. Нарисуй мне о себе: практическая психология для взрослых и детей / Кузьмина Е. Р. – М. : Когелет, 2001. – 48 с.
11. Лановой В.Е. Метод «Напишите рассказ». Диагностика, терапия и прогноз / Лановой В.Е. – СПб. : Речь, 2006. – 198 с.

12. Лебедева Л. Д. Энциклопедия признаков и интерпретаций в проективном рисовании и арт-терапии / Л.Д. Лебедева, Ю.В. Никонорова, Н.А. Тараканова. – СПб. : Речь, 2006. – 336 с.
13. Назарова Л. Фольклорная арт-терапия / Назарова Л. – СПб. : Речь, 2002. – 224 с.
14. Никитин В. Пластикодрама: Новые направления в арт-терапии / Никитин В. – М. : Когито-Центр, 2003. – 183 с.
15. Копытин А.И. Тест «Нарисуй историю» / Копытин А.И. – СПб. : Речь, 2003. – 80 с.
16. Потёмкина О. Ф. Психологический анализ рисунка и текста / О. Ф. Потёмкина, Е. В. Потёмкина. – СПб. : Речь, 2005. – 524 с.
17. Пурнис Н.Е. Арт-терапия в развитии персонала / Пурнис Н.Е. – СПб. : Речь, 2008. – 176 с.
18. Рудестам К. Групповая психотерапия / Рудестам К. – СПб. : Питер, 2000. – 384 с.
19. Сельченко К.В. Новейшая цветопсихология / Сельченко К.В. – М. : Харвест, 2007. – 672 с.
20. Черемнова Е.Ю. Танцетерапия. Танцевально-оздоровительные методики / Черемнова Е.Ю. – М. : Феникс, 2008. – 144 с.